

HOLLANDA'DAKİ TÜRKLERİN TERSİNE GÖÇ DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BOYLAMSAL BİR ANALİZ*

Birsen ŞAHİN KÜTÜK, Gülhan YAMAN KAHVECİ**

Öz: Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine 1960'larda ekonomik temelli işçi göçleriyle başlayıp, sosyo-kültürel gerekçelerle 1970'li yıllarda aile birleşimleri ve 1980'li yıllarda ise evlilikler kanalıyla devam eden göç süreci altmış yıllık bir geçmişe sahiptir. 2000'li yıllarda ise Batı Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye tersine göç oranında önemli bir artış görülmüştür. Bu artış genel olarak göçmenlerin, yaşadığı ülkeye entegrasyon düzeyi, eğitim durumu, gelir düzeyi ve Türkiye ile ulusötesi bağları ile ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmada Hollanda'daki Türklerin Türkiye'ye tersine göç konusundaki düşünceleri boylamsal olarak ele alınmıştır. Türkiye'ye tersine göç düşüncesi ve bu düşüncenin yıllar içerisindeki değişiminde sosyo-demografik faktörler, göç edilen ülkeye duyulan aidiyet hissi ve uygulanan göçmen politikasındaki değişimler göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede Hollanda'nın göçmen politikasının Türkiye'ye tersine göç düşüncesi üzerindeki etkisi, göçmen politikalarında yaşanan değişimi takip eden yıllarda ve birbirinden bağımsız olarak ayrı dönemlerde gerçekleştirilen üç alan araştırmasının (2007, 2013 ve 2016) nicel verilerinin boylamsal analizi ile ortaya konmuştur. Bu üç alan araştırmasından elde edilen toplam 855 kişiye ait verilerin SPSS programında ikincil analizi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçlara göre; aslı kimlik ve aidiyetin zayıflaması durumu Hollanda'daki Türkler arasında oldukça düşüktür. Aradan geçen 60 yıla rağmen Hollanda'da yaşayan Türklerin ana vatan ile olan bağları devam etmekte ve aslı kimliklerini devam ettirmektedirler. Türkiye'de yaşama konusuna ise niyet olarak da olsa olumlu baktıklarını ifade etmek mümkündür.

Anahtar kelimeler: Göç, tersine göç, ana vatana geri dönüş, ulus-ötesi göç, Hollanda Uyum Yasası, Hollanda'daki Türkler.

* Atıf Bilgisi / Citation: Şahin Kütük, B. ve Yaman Kahveci, G. (2025). Hollanda'daki Türklerin Tersine Göç Düşünceleri Üzerine Boylamsal Bir Analiz. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (42), 181-196.

Geliş ve Kabul Tarihleri / Date of Arrival and Acceptance: 17.09.2024 - 26.03.2025

Bu makale Turnitin benzerlik programı ile kontrol edilmiştir. / This article was checked with Turnitin.

Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar / The authors provide the following information

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics: Bu çalışmada Committee on Publication Ethics (COPE) kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur.

Yazarların Katkı Oranı / Authors' Contribution Rate: Birinci Yazar: %55, İkinci Yazar: %45

Açıklama / Explanation: Bu makale kapsamında kullanılan birinci ve ikinci çalışmaya ait veriler, araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir. Üçüncü çalışmaya ait araştırma verileri ise Gülhan Yaman Kahveci tarafından tamamlanan doktora tezi kapsamında, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonunun 20.02.2015 tarih ve 76000869/433-497 sayılı izni ile kullanılan verilerden oluşmaktadır.

** Prof.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara, Türkiye.
E-posta: birsahin@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7822-7024

Arş.Gör.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
E-posta: gyaman@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5052-473X

A Longitudinal Analysis on Reverse Migration Thoughts of Turks in the Netherlands

Abstract: The migration from Turkey to Western European countries, which began with 1960s economic labor migration and continued with family reunification for socio-cultural reasons in the 1970s and marriages in the 1980s, has a sixty-year history. In 2000s, there was a significant increase in the rate of reverse migration from Western European countries to Turkey. This increase was generally associated with the migrant's level of integration in the country of residence, education and income level and transnational ties with Turkey.

This study discusses the thoughts of Turks in the Netherlands about reverse migration to Turkey. In the evolution of these thoughts, besides the socio-demographic factors, changes in the sense of belonging to the country of immigration and the effects of changes in the applied immigration policy were taken into account. In this context, the impact of the Dutch immigration policy on the idea of reverse migration to Turkey is discussed through the longitudinal analysis of the quantitative data of three field studies (2007, 2013 and 2016) conducted independently in separate periods, in the years following the change in immigration policy. The secondary analysis of the data of a total of 855 individuals from these three field studies was performed in the SPSS program.

According to the results obtained within the framework of the research, it is possible to say that the weakening of the original identity and belonging is not very common among the Dutch Turks. Despite the passing of 60 years since migration began, the Turks living in the Netherlands continue to have ties with the homeland and their original identity, and they foster a positive view of living in Turkey, even if it remains in the realm of intentions.

Keywords: Migration, return migration, return to homeland, transnational migration, Dutch Integration Law, Turks in the Netherlands.

Giriş

Modern dönemin önemli kitlesel göç hareketlerinden biri II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan emek göçüdür. Bu göç dalgasında Türkiye'den Batı Avrupa'ya yaşanan kitlesel işçi göçü de önemli bir yere sahiptir. Avrupa ülkelerine gerçekleşen Türk emek göçünde Almanya ilk sırada yer almaktadır. Hollanda'ya Türk emek göçü ise yıllar itibarıyla sayılar değişse de her zaman ilk üç içerisinde yer almıştır.

Diğer taraftan Avrupa'da emek göçü alan ülkelerin göç politikaları da birbirinden oldukça farklıdır. Genellikle Avrupa ülkelerinde emek göçü ile gelen göçmenlerin ilk yıllarda geçici olacakları düşünülmüş ve sonraki süreçte asimilasyonist bir bakış açısı ile ev sahibi topluma uymaları beklenmiştir. Batı Avrupa ülkelerinde zamanla göçmen politikalarında bir yumuşama olmuş, asimilasyonist yaklaşımın yerini görece daha demokratik bir içeriğe sahip olan entegrasyonist yaklaşım almaya başlamıştır. Hollanda özelinde ise göçmene bakış 2000'li yıllara kadar çok kültürlülük modeline daha uygun olarak

değerlendirilmektedir. Bu modelde devletin amacı göçmen grupların ev sahibi toplumla birlikte uyum içinde yaşamalarını sağlamaktır (Abadan-Unat ve diğerleri, 1975; Abadan-Unat, 2006; Gülsün, 1974; Kaya, 2014). Ancak 2000 yılından itibaren bu bakış değişmeye başlamıştır. 2000 yılındaki ‘Yabancılar Kanunu’ göçmen ve sığınmacı prosedürlerinde vize alabilmek için gerekli koşulları değiştirmiş; aile birleşimi ve evlilik göçü için gerekli olan şartları arttırmıştır. Sonraki yıllarda ise bu konudaki düşünce ve tutum daha da keskinleşmiş, uyum yasası getirilmesi konusu gündeme gelmiş ve 2006’da ‘Yurtdışına Uyum Yasası’ yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile aile kurma veya aile birleşimi ile Hollanda’ya geleceklerin, gelmeden önce kendi ülkelerinde Hollanda dili ve kültürü yeterlilik testini geçmesi şartı getirilmiştir. Bu yasadan Avrupa Birliği ve Avrupa Ekonomik Alanına üye ülkelerin aksine Türkiye muaf tutulmamıştır. Yine aynı yıllarda göçmenlere ilişkin söylemler de sertleşmeye başlamıştır.

2007 yılında aşırı sağ parti lideri Geert Wilders’in, “bakanların iki ülke vatandaşı olamayacakları, bunun kabul edilemez olduğu” yönündeki söylemi buna örnektir. Bu söylem zamanla karşılık bulmuş ve gençlerin 18 yaşından sonra bir vatandaşlığı seçmelerinin zorunlu olması kararı alınmıştır. Böylece Avrupa’da göçmenlere yönelik çok kültürlü politikanın uygulandığı ülkeler arasında yer alan Hollanda’nın çok kültürlü politikalarından geri dönüşü netleşmeye başlamıştır (Ersanilli, 2014; Şahin Kütük, 2017). Aile birleşimi ya da yeni gelişler için durumu zorlaştıran Hollanda hükümeti, buna karşın profesyonel alanlarda beyin göçü sağlamak için 2013 yılında yürürlüğe giren Modern Göç Politikası Kanunu’ndan hareketle, yüksek vasıflı işçileri ülkeye çekmeye çalışmış ve onların gelişlerini kolaylaştırmıştır. Farklı ülkelerden, farklı nedenlerle gelen göçmenlere uygulanan göç politikası arasındaki farklılıklar, neo-liberal politikalar ile daha da belirgin hale gelmiştir.

2011 yılında ise olumlu bir gelişme olmuş ve uyum yasasına Türklerin dahil edilmesine karşı açılan davada İdari Yüksek Mahkeme, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki anlaşmanın bir sonucu olarak, 2011 yılında Türk vatandaşlarının ve aile üyelerinin de bu testten muaf tutulması yönünde karar almıştır. Aradan geçen on yıldan sonra ise Hollanda’da 1 Aralık 2020 tarihinde Hollanda Senatosu’nun, “Türkiye’den gelen göçmenlerin Hollanda’ya yeterince uyum sağlayamadığı” gerekçesiyle zorunlu uyum yasasının 2021 yılından itibaren Türk vatandaşları için de uygulanacağına ilişkin aldığı karar neticesinde (Avrupa’da., 28.12.2021) 1 Ocak 2022 tarihinde bu karar tekrar uygulanmaya başlamıştır. Tüm bu yasal düzenlemeler hem Hollanda’daki Türklerin varlığı hem entegrasyonları hem de geri dönme düşünceleri ile ilişkili olabilecek değişkenler arasında yer almaktadır.

Yaklaşık altmış yıllık serüveni olan Türkiye’den Avrupa’ya emek göçü süreci çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Özellikle Hollanda’daki Türkler konusu

Almanya'daki Türkler kadar yoğun çalışılmasa da Türklerin Hollanda'ya entegrasyonları, yaşanan zorluklar, ayrımcılık ve tersine göç gibi konularda yapılan bazı çalışmalarda (Avcı, 2008; Ersanilli, 2010; Ersanilli, 2014; De Haas ve Fokkema, 2011; Durugönül, 2013) ele alınmıştır.

Avcı'nın (2008) çalışmasında, Almanya ve Hollanda'daki en büyük göçmen gruplardan biri olan Türklerin kültürel, sosyal ve ekonomik entegrasyonuna odaklanılmış ve her iki ülkedeki entegrasyon politikasının zorlukları ve kısıtlamaları tartışılmıştır. Sonuç olarak göç ve entegrasyon konularında giderek artan siyasi tartışmalar nedeniyle, Hollanda'nın vatandaşlığa kabul süreci ve çifte vatandaşlıkla ilgili politikasının 1990'lı yılların sonu itibarıyla giderek kısıtlayıcı hâle geldiğine vurgu yapılmıştır.

Ersanilli'nin (2010) çalışmasının odak noktasını, genel olarak farklı entegrasyon politikası modellerinin temsilcisi olarak kabul edilen üç ülke, yani Fransa, Almanya ve Hollanda oluşturmaktadır. Çalışmada; "Fransa, Almanya ve Hollanda'daki Türk göçmenler ve onların soyundan gelenlerin sosyo-kültürel entegrasyon derecesinde ne ölçüde farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların entegrasyon politikasındaki farklılıklarla ne ölçüde ilişkili olduğu" sorularına cevap aranmıştır. Göçmenlere yüksek derecede bireysel eşitlik sağlayan politikaların ev sahibi ülkeyi benimseme derecesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu; çok kültürlü politikaların ise kimlik tespiti haricinde, ev sahibi kültürün benimsenmesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hollanda'nın göç ve entegrasyon politikası, vatandaşlık uygulaması ve genel ülke profilini ele aldığı çalışmasında ise Ersanilli (2014, s. 10); Hollanda'daki Türklerin, eğitim ve işgücü piyasasında başarılar elde etmekle birlikte özellikle işgücü piyasasında Hollanda yerlilerine kıyasla daha düşük performans göstermelerinde ayrımcılığın önemli bir etken olabileceğini ve bu konudaki farkındalığın artmakta olduğunu ifade etmiştir.

İspanya ve İtalya'daki dört Afrikalı göçmen grubun veri setinden yararlanarak hazırladıkları makalede De Haas ve Fokkema (2011, ss. 776-777), entegrasyonun ve ulusötesi bağların göçmenlerin tersine göç niyetleri üzerindeki etkilerini değerlendirmişlerdir. Çalışmada, göç alan ülkelere entegrasyonun ve buna bağlı olarak ulusötesi bağların zayıflamasının geri dönüş olasılığını genellikle azalttığı varsayılmıştır. Analiz sonuçları da göçmenlerin tersine göç niyetleri üzerinde, sosyo-kültürel entegrasyonun olumsuz bir etkiye sahip olduğunu, ekonomik entegrasyonun ve ulusötesi bağların ise daha belirsiz ve bazen olumlu etkilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Almanya'daki Türklerin anavatanına geri dönüş nedenleri, memnuniyet düzeyleri ve yeniden entegrasyon düzeylerini konu alan çalışmasında Durugönül (2013, ss. 417-418), geri dönüş göçüne ilişkin olarak sınırlı düzeydeki literatürde;

ekonomik başarı, sağlık hizmetleri, diğer sosyal haklar ve ailenin konumunun geri dönüş göçü için belirleyici faktörler olarak öne sürüldüğünü ancak geri dönüş kararına yol açan şeyin tamamen ekonomik veya sağlıkla ilgili nedenler değil, aynı zamanda değer odaklı ve duygusal sorunlar da olduğuna vurgu yapmıştır. Türkiye'nin iklimsel avantajları, Türk yaşam tarzı, kültürel farklılıklar gibi hususların geri dönüş niyetinde etkili olduğuna, bununla birlikte nitelikli olan işgücünün daha az nitelikli olanlara göre yaşadıkları ülkeyi terk etme olasılığının daha yüksek olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu çalışmada ise Hollanda'da yaşayan Türklerdeki Türkiye'ye geri dönüş düşüncesinin yıllar içindeki değişimi Hollanda'da birbirinden bağımsız olarak yapılan 3 çalışmadan hareketle incelenmiştir. Çalışma 1, Hollanda'da uyum yasasının uygulamaya konulmasının hemen ardından 2007'de; çalışma 2, Hollanda Uyum Yasası'ndan Türklerin muaf tutulma sürecinin hemen ardından 2013 yılında yapılmıştır. Çalışma 3 ise aşırı sağ partilerin söylemlerinin güçlendiği ve Suriye göçü nedeni ile Avrupa'da göçmene bakışın değiştiği ve aynı zamanda Türkiye'de Avrupa'daki Türkler konusuna bakışın değiştiği, Avrupa'daki Türklerin bir güç ve beyin göçü için bir kaynak olarak görülmeye başladığı 2016 yılında yapılmıştır. Bu üç çalışmanın ikincil analize alınmasındaki temel amaç, göçmen politikalarında değişimin yaşandığı üç farklı dönemde toplanan veriler üzerinden Türklerin tersine göç konusundaki düşüncelerinin boylamsal olarak ortaya konmasıdır. Bir başka ifade ile bu çalışmanın amacı, Hollanda'da göçmen politikalarının değiştiği dönemlerde Hollanda'dan Türkiye'ye geri dönüş düşüncesinin ne olduğunu, bunun yıllar içinde değişip değişmediğini ve değişim var ise bunda hangi faktörlerin etkili olduğunu ortaya koymaktır.

1. Çalışmada Kullanılan Model ve Araştırmanın Hipotezleri

Göç çalışmalarında son dönemde ön plana çıkan türlerden biri de tersine göçtür. Uluslararası alanda bu konuda oldukça fazla çalışma olmasına rağmen Türklerin Avrupa'ya göçleri ekseninde geri dönüş göçü görece olarak daha az çalışılmıştır. 2000 yılı sonrasında Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yaşanan göç oranının, Avrupa ülkelerindeki Türklerin Türkiye'ye geri dönüş oranından görece olarak daha düşük olması neticesinde gözler Türkiye'ye tersine göç konusuna çevrilmiştir.

Göçmenlerin ülkelerine tersine göç etme nedenleri çeşitli faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Tersine göçle ilgili yapılan ilk dönem çalışmaların bir kısmında (Cassarino, 2004), geri dönüşün nedeni olarak özellikle göçmenin gittiği ülkede "başarısız" olması ön plana çıkmıştır. Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda ise gelir (De Haas ve Fokkema, 2011), entegrasyon düzeyi (Carling ve Pettersen, 2014), kimlik, aile bağları gibi maddi olmayan unsurlar (Cassarino, 2004; Wessendorf, 2007; Lietaert, Derluyn ve Broekaert, 2013) ile kuşak ve

ulusötesi bağların (Marcu, 2011; Fokkema, 2011; Şahin Kütük, 2016; Şahin Kütük, 2021) tersine göç düşüncesinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca eğitim düzeyi yüksek ama düşük vasıflı işlerde çalışanlarda dönme isteğinin daha yüksek olduğu da (Diehl ve Liebau, 2014) araştırmalarla ortaya konmuştur.

Bu çalışmada ise yukarıdaki çalışmalardan yola çıkılarak sosyo-demografik faktörlerin yanı sıra ait hissetme ve uygulanan farklı göçmen politikalarının tersine göç ile ilişkisi ele alınmıştır. Bu sayede çalışmada göçmen politikalarında yaşanan değişimin hemen ardından farklı yıllarda toplanan verilerin kullanılması ile değişen göçmen politikalarının tersine göç düşüncesi üzerindeki etkisi boylamsal olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H1: Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ile demografik değişkenler arasında ilişki vardır.

H2: Hollanda’da yaşamı boyunca kalma düşüncesi ile Hollanda’ya ait hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H3: Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ile Türkiye’ye ait hissetme arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır.

H4: Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi, farklı göç politikalarının uygulandığı dönemlere göre anlamlı oranda farklılaşmaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Hollanda’daki Türklerin Türkiye’ye tersine göç konusundaki düşünceleri ve bu düşüncenin farklı yıllardaki farklı göç politikaları ile ilişkisinin ele alındığı bu nicel boylamsal çalışmada, araştırmanın evrenini Hollanda’da yaşayan Türkler oluşturmaktadır. Araştırma, Hollanda’da 2007, 2013 ve 2016 yıllarında yürütülen üç farklı alan araştırmasının verilerinden hareketle oluşturulan boylamsal bir araştırma olup, ikincil veri analizine dayanmaktadır.

Bu makale kapsamında kullanılan birinci ve ikinci çalışmaya ait veriler, araştırmanın yapıldığı tarih itibariyle etik kurul izni kapsamında değildir. Üçüncü çalışmaya ait araştırma verileri ise doktora tezi (Yaman Kahveci, 2018) kapsamında, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonunun 20.02.2015 tarih ve 76000869/433-497 sayılı izni ile toplanan verilerden oluşmaktadır.

2.1. Evren ve Örneklem

Bu boylamsal araştırmada üç çalışmanın verileri kullanılmıştır. Bu çalışmalardan ilki 2006 Uyum Yasası’nın ardından Şahin (2007) tarafından yürütülen doktora sonrası araştırma kapsamında yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Amsterdam ve Rotterdam oluşturmaktadır. Hollanda’da yaşayan Türklerden cinsiyet, yaş, çalışma durumu, vatandaşlık ve Hollanda’da yaşanan süre değişkenleri üzerinden olasılıklı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örneklem kapsamında belirlenen toplam 120 kişi, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Makalede verileri kullanılan ikinci çalışma 2011 yılındaki, Türklerin Uyum Yasası'ndan muaf tutulması sonrası Şahin Kütük (2013) tarafından yürütülen alan araştırmasıdır. Çalışmanın evrenini göçmenlerin en yoğun yaşadıkları Amsterdam ve Rotterdam ile batılı olmayan göçmen nüfusun göreceli olarak daha az olduğu s-Hertogenbosch ve Eindhoven şehirleri oluşturmaktadır. Olasılıklı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçlı örneklem kapsamında Hollanda'da yaşayan Türklerden cinsiyet, yaş, çalışma durumu, vatandaşlık ve Hollanda'da yaşanan süre değişkenleri üzerinden ulaşılan 230 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Makalede kullanılan üçüncü çalışma ise göçmene bakışın sertleştiği ve Türkiye'nin de Avrupa'daki Türkleri bir güç olarak görmeye başladığı yıllarda Yaman Kahveci (2016) tarafından yürütülen "Hollanda'da Yaşayan Türklerin Ev Sahibi Toplumla Sosyo-Kültürel Temaslarının Kültürel Aktarım Sürecine Etkileri" konulu doktora tez çalışması kapsamında yapılmıştır. Bu çalışmanın evreni Türklerin nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Deventer, Enschede) altı şehir ile Türk nüfus yoğunluklarının nispeten daha düşük olduğu (Nijmegen, Tilburg, Almere, Groningen, s-Hertogenbosch, Leiden) altı şehirdir. Bu 12 şehirden olasılıklı olmayan basit tesadüfi örneklem tekniği ile belirlenen 532 katılımcı araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Bu kapsamda ikincil analiz çalışması yapılan bu araştırmanın toplam örneklemini Hollanda'da yaşayan 882 Türk oluşturmaktadır. Bazı katılımcılar tüm sorulara cevap vermedikleri için toplam kişi sayısı yapılan analizlerde zaman zaman daha düşük olabilmektedir.

2.2. Veri Toplama ve Analiz Süreci

İkincil analiz yapılan bu çalışmanın verilerini, daha önce yapılan üç çalışmanın verileri oluşturmaktadır. Bu üç çalışmada tersine göç ve aidiyet konusundaki sorular Bongard ve diğerleri (2007) tarafından geliştirilen 'Kültürleşme Ölçeği' ile toplanmıştır. Ölçeğin Türkçe ve Hollandaca uyarlaması Şahin (2010) tarafından yapılmıştır. Daha önceki orijinal ölçekte ve uyarlaması yapılan ölçekte cronbach alpha değeri 0,90'nın üzerindedir. Bu çalışmada verileri kullanılan üç çalışmada da yer alan "Bütün hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum" ve "Gelecekte kendi ülkemde yaşamayı düşünebilirim" maddeleri Hollanda'dan geri dönme niyetinin saptanması için kullanılmıştır. Aidiyet için ise Türkiye'ye ve Hollanda'ya ait hissetme maddeleri kullanılmıştır. Bu çalışmada kullanılan maddelerin cronbach alpha değeri 0,90'ın üzerinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra üç çalışmada yine ortak olan cinsiyet, yaş, eğitim, kuşak ve medeni durum değişkenleri de analize dahil edilmiştir.

Araştırma kapsamında üç çalışmadan elde edilen toplam 882 kişiye ait verilerin SPSS programında ikincil analizi yapılmıştır. Analizlerde betimsel analiz ve

hipotez testi analizleri yapılmıştır. Hipotezlerin test edilmesi için Anova ve korelasyon analizleri kullanılmıştır.

3. Hollanda'daki Türklerin Ana Vatana Dönüşe İlişkin Düşünceleri

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında ikincil analize tabi tutulan çalışmaların örneklemlerine ilişkin demografik bilgiler kısaca şu şekildedir.

Tablo 1. Örneklemenin Cinsiyet Dağılımı

	Çalışma 1		Çalışma 2		Çalışma 3	
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Erkek	86	71,7	111	48	245	46,1
Kadın	34	28,3	119	52	287	53,9
Toplam	120	100	230	100	532	100

Araştırmanın örneklemine cinsiyet dağılımına bakıldığında; çalışma 1 kapsamında örneklem %71,1'ini, çalışma 2 kapsamında %48'ini, çalışma 3 kapsamında ise %46,1'ini erkekler oluşturmaktadır.

Tablo 2. Örneklemenin Yaş ve Eğitim Düzeyi Ortalamalarına İlişkin Dağılım

	Çalışma 1		Çalışma 2		Çalışma 3	
	N	Ortalama	N	Ortalama	N	Ortalama
Yaş	120	31,7583	230	28	529	37,2836
Eğitim	120	4,0083	230	3,9957	507	6,7416

Araştırmanın örneklemine yaş ortalamasına bakıldığında; çalışma 1'de 32, çalışma 2'de 28 ve çalışma 3'te ise 37 olduğu görülmektedir. Tüm çalışma gruplarında yaş ortalamasının, çalışma yaşamına aktif katılım yaşlarında olduğu görülmektedir. Örneklemenin eğitim düzeyi ortalaması açısından yapılan analizde; çalışma 1 ve 2'de eğitim düzeyi ortalamasının yaklaşık 4 olduğu bir başka ifade ile ortaokul olduğu, çalışma 3'te ise 6,7 ile lise ve meslek lisesine yakın olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Örneklemenin Kuşak Dağılımı

	Çalışma 1		Çalışma 2		Çalışma 3		Toplam	
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
1.Kuşak	33	27,5	62	27	128	25,3	223	26,08
2.Kuşak	65	54,2	138	60	261	51,7	464	54,26
3.Kuşak	22	18,3	30	13	116	23	168	19,64
Toplam	120	100,0	230	100,0	505	100	855	100

Örneklemin kuşak dağılımına bakıldığında birinci kuşağın %26, ikinci kuşağın %54, üçüncü kuşağın ise yaklaşık %20 olduğu görülmektedir.

3.2. Hollanda'daki Türklerin Geri Dönme Konusundaki Düşünceleri

Burada öncelikle Hollanda'daki Türklerin geri dönme konusundaki düşüncelerine ilişkin betimsel analizler, daha sonra ise farklılık ve ilişki hipotez testlerine ilişkin analizler verilmiştir.

Tablo 4. Örneklemin Hollanda'da Kalma, Türkiye'ye Dönme, Hollanda'ya ve Türkiye'ye Ait Hissetme Düzeyine İlişkin Dağılım

		Hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum.	Gelecekte Türkiye'de yaşamayı tercih edebilirim	Hollanda'ya ait hissetme	Türkiye'ye ait hissetme
Çalışma 1	N	120	120	120	120
	Ortalama	3,6333	3,0417	3,0813	4,3208
Çalışma 2	N	230	230	230	230
	Ortalama	3,6783	3,05	3,0913	4,3415
Çalışma 3	N	446*	449*	447*	446
	Ortalama	3,4619	5,2561	4,2738	5,3482

*Analizlerde bazı sorulara cevap verilmediği için analizdeki rakamlar toplam örneklem sayısından farklı olabilmektedir.

Yapılan analizlerde “Hayatım boyunca Hollanda'da kalmak istiyorum” düşüncesi ortalaması birinci çalışmada 3.63, ikinci çalışmada 3.67, üçüncü çalışmada ise 3.46'dır. “Gelecekte Türkiye'de yaşamayı tercih edebilirim” düşüncesi ortalaması ise birinci çalışmada 3.04, ikinci çalışmada 3.05, üçüncü çalışmada ise 5.25'dir. “Hollanda'ya ait hissetme” düşüncesi ortalamasına bakıldığında; birinci çalışmada 3.08, ikinci çalışmada 3.09, üçüncü çalışmada ise 4.27 olduğu görülmektedir. “Türkiye'ye ait hissetme” düşüncesi ortalamasının ise birinci çalışmada 4.32, ikinci çalışmada 4.34 ve üçüncü çalışmada 5.34 olduğu görülmektedir. Genel olarak bu verilere bakıldığında; 2007 yılından 2016 yılına kadarki süreçte örneklemin Hollanda'ya ve Türkiye'ye ait hissetme duygusunda bir artış olduğu, Türkiye'de yaşamayı tercih edebileceği düşüncesinde yine yıllar içinde bir artış olduğu ancak Hollanda'da hayatı boyunca kalma isteğinde görece olarak bir azalma olduğu görülmektedir.

Hollanda'da kalma isteği ve Türkiye'ye geri dönme düşüncesine ilişkin korelasyon analizine demografik değişkenler ve ait hissetme değişkenleri dahil edilmiştir. Korelasyon analizi alınırken 2007, 2013 ve 2016 yıllarında yapılan üç çalışmanın da verileri birlikte analize dahil edilmiştir. Korelasyon analizine dahil

edilen sorulara cevap veren toplam 850 kişiden toplanan verilerin analizi sonucu aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Hollanda’da Kalma İsteği ve Türkiye’ye Geri Dönme Düşüncesine İlişkin Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Hayatım boyunca Hollanda’da kalmak istiyorum.		-,246**	-,167**	,117**	,024	-,053	,036	,185**	-,181**
2. Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih edebilirim			,208**	,080*	,036	,259**	-,247**	,062	,561**
3. Cinsiyet				,192**	-,238**	,194**	-,137**	,117**	,124**
4. Kuşak					-,411**	,280**	,026	,083*	-,044
5. Yaş						-,197**	,059	-,008	,184**
6. Eğitim*							-,157**	,343**	,228**
7. Medeni Durum**								-,202**	-,240**
8. Hollanda’ya ait hissetme									-,052
9. Türkiye’ye ait hissetme									

** p<,01, * p<,05

*Eğitim değişkeni toplam eğitim yılı olarak yeniden kodlanmıştır, ** Medeni durum bekar (0) ve diğerleri (1) şeklinde yeniden kodlanmıştır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda “Hayatım boyunca Hollanda’da kalmak istiyorum” düşüncesi ile gelecekte Türkiye’de yaşamayı düşünebilirim, cinsiyet ve Türkiye’ye ait hissetme değişkenleri arasında negatif yönlü anlamlı ilişki olduğu görülmüştür ($p<,05$). Bir başka ifadeyle Hollanda’da kalmak isteme durumu arttıkça, Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesinde azalma olmaktadır. Kadınlardan erkeklere doğru gidildikçe, Türkiye’ye ait hissetme düşüncesi azaldıkça ve yaş küçüldükçe Hollanda’da kalma düşüncesi artmaktadır. Kuşak ve Hollanda’ya ait hissetme değişkeni ile Hollanda’da kalma arasında ise pozitif yönlü anlamlı ilişki vardır ($p<,05$). Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi arttıkça ve birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru gidildikçe ise Hollanda’da kalma düşüncesi artmaktadır.

Korelasyon analizinde “Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih edebilirim” değişkeninin cinsiyet, kuşak, eğitim ve Türkiye’ye ait hissetme ile pozitif yönlü anlamlı ilişkiye sahip olduğu görülmüştür ($p<,05$). Bu ise gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih etme durumunun kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğu, birinci kuşaktan üçüncü kuşağa doğru gidildikçe ve eğitim düzeyi yükseldikçe bu isteğin arttığı anlamına gelmektedir. Türkiye’de yaşamayı tercih etme durumu, Hollanda’ya ait hissetme ile negatif yönlü anlamlı ilişkiye sahiptir ($p<,05$). Bir başka ifade ile Türkiye’de yaşamayı tercih etme durumu arttıkça Hollanda’ya ait

hissetme düşüncesi azalmaktadır. Özetle üç çalışmanın verileri ile yapılan ikincil analiz Türkiye’de yaşamı tercih etme durumunun, kadınlarda daha yüksek olduğunu, üçüncü kuşağa doğru gidildikçe ve eğitim düzeyi yükseldikçe arttığını göstermektedir. Türkiye’de yaşamayı tercih etme durumu Hollanda’ya ait hissetme ile negatif ilişkiye sahiptir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda H1, H2 ve H3 büyük oranda doğrulanmıştır.

Tablo 6. One-Way Analizi ile Hollanda’dan Türkiye’ye Geri Dönüş Düşüncesi ve Ait Hissetme Değişkenlerinin Üç Çalışmada Karşılaştırması

	Çalışma 1		Çalışma 2		Çalışma 3		
	(n=120)		(n=230)		(n=446)		
	M	SD	M	SD	M	SD	F (df)
Hayatım boyunca Hollanda’da kalmak istiyorum.	3,63	2,28	3,67	2,28933	3,46	1,90	.93(2)
Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih edebilirim	3,04	2,27	3,05	2,26999	5,25	1,72	125(2) ***
Hollanda’ya ait hissetme	3,08	,86	3,09	,85450	4,27	,95	165,5(2) ***
Türkiye’ye ait hissetme	4,32	,60	4,34	,59437	5,34	,93	155,4(2) ***

***p<,001

Hollanda’dan Türkiye’ye geri dönüş düşüncesi ve ait hissetme değişkenlerinin üç çalışmada karşılaştırması için yapılan One-Way Anova Farklılık testi sonucuna göre; “Hayatım boyunca Hollanda’da kalmak istiyorum” düşüncesi üç çalışma arasında anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ($P > 0.05$).

“Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih edebilirim” düşüncesi ise üç çalışmada anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ($P < .05$). Gelecekte Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ortalaması Çalışma 1’den ($M=3.04$), Çalışma 2’ye ($M=3.05$) ve Çalışma 3’e ($M=5.25$) doğru artış göstermiştir. Yapılan post-hoc testi sonucuna göre ise Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ortalamasının Çalışma 1 ve Çalışma 2 arasında anlamlı bir farklılık göstermediği ($P > 0.05$) ancak Çalışma 3 ile hem Çalışma 1 ($P < .05$) hem de Çalışma 2 ($P < .05$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. H4 büyük oranda doğrulanmıştır. Bu durumda 2007 ile 2013 yıllarında yapılan çalışmalarda Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ortalamasında anlamlı bir farklılık olmadığı, bununla birlikte 2016’da yapılan çalışmadaki Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi ortalamasının hem 2007 hem de 2013’teki çalışma ile anlamlı düzeyde farklılaştığı ve Türkiye’de yaşama düşüncesinde artış olduğu söylenebilir. Bu, yıllar içinde Türkiye’de yaşama

düşüncesinde bir artış olduğu anlamına gelmektedir. Çalışmanın son hipotezi olan H4 de bu kapsamda yapılan analiz ile doğrulanmıştır.

“Hollanda’ya ait hissetme” konusundaki Anova bulguları “Türkiye’de yaşamayı tercih etme düşüncesi” ne benzerdir. Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi üç çalışma arasında anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ($P < .05$). Çalışma 1’den ($M=3.08$), Çalışma 2’ye ($M=3.09$) ve Çalışma 3’e ($M=4.27$) doğru gidildikçe, Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi ortalaması artmıştır. Yapılan post-hoc testi sonucuna göre ise Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi ortalamasının Çalışma 1 ve Çalışma 2 arasında anlamlı bir farklılık göstermediği ($P > 0.05$) ancak Çalışma 3 ile hem Çalışma 1 ($P < .05$) hem de Çalışma 2 ($P < .05$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda 2007 ile 2013 yıllarında yapılan çalışmalarda Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi ortalamasında anlamlı bir farklılık olmadığı, bununla birlikte 2016’da yapılan çalışmadaki Hollanda’ya ait hissetme düşüncesi ortalamasının hem 2007 hem de 2013’teki çalışma ile anlamlı düzeyde farklılaştığı ve Hollanda’ya ait hissetme düşüncesinde artış olduğu söylenebilir.

“Türkiye’ye ait hissetme” konusundaki Anova bulguları “Hollanda’ya ait hissetme” düşüncesine benzerdir. Türkiye’ye ait hissetme düşüncesi üç çalışma arasında anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ($P < .05$). Çalışma 1’den ($M=4.32$), Çalışma 2’ye ($M=4.34$) ve Çalışma 3’e ($M=5.34$) gidildikçe Türkiye’ye ait hissetme düşüncesi ortalaması artmıştır. Yapılan post-hoc testi sonucuna göre ise Türkiye’ye ait hissetme düşüncesi ortalamasının Çalışma 1 ve Çalışma 2 arasında anlamlı bir farklılık göstermediği ($P > 0.05$) ancak Çalışma 3 ile hem Çalışma 1 ($P < .05$) hem de Çalışma 2 ($P < .05$) arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu durumda 2007 ile 2013 yıllarında yapılan çalışmalarda Türkiye’ye ait hissetme düşüncesi ortalamasında anlamlı bir farklılık olmadığı, bununla birlikte 2016’da yapılan çalışmadaki Türkiye’ye ait hissetme ortalamasının hem 2007 hem de 2013’teki çalışma ile anlamlı düzeyde farklılaştığı ve artış gösterdiği söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Bu boylamsal çalışmada Hollanda'dan Türkiye'ye tersine göç düşüncesi, üç çalışmanın verileri üzerinden yapılan ikincil veri analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında Hollanda'da hayatı boyunca yaşamak konusundaki düşüncenin yıllar içinde önemli ölçüde değişmediği, ancak 2016 yılında düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'ye geri dönme düşüncesinin ise 2007'den 2016 yılına kadar Hollanda'da hayatı boyunca kalmak isteme düşüncesine göre görece olarak daha düşük olduğu, ancak 2016 yılında Türkiye'ye dönme düşüncesinin Hollanda'da hayatı boyunca kalmak isteme düşüncesine göre görece olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Sonuç olarak örneklemin yıllar geçtikçe Türkiye'ye geri dönme düşüncesinde artış olmuştur. Benzer şekilde Hollanda'ya ait hissetme ve Türkiye'ye ait hissetme de üç farklı göçmen politikasının uygulandığı yıllara göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır ve bu farklılık kendini yıllar içinde yükselme olarak göstermiştir. Bu durum Hollanda'daki Türklerin entegrasyonu açısından değerlendirildiğinde, Hollanda'da hayatı boyunca yaşamak konusundaki düşüncenin yıllar içinde değişen göçmen politikaları bağlamında anlamlı düzeyde değişmediği ancak Hollanda'ya ait hissetme, Türkiye'ye ait hissetme ve Türkiye'ye geri dönme düşüncesinin yıllar içinde göçmen politikaları bağlamında anlamlı düzeyde değiştiği tespit edilmiştir. Geçen yıllar içinde bu üç değişkenin de ortalamasının yükselmesi ise Türkler arasında entegrasyon sürecinin artmasının yanında buna karşın Türkiye'ye dönüş düşüncesinde de artış yaşandığı anlamına gelmektedir. Bu sonuç ise Hollanda'da yaşayan Türklerin hem Türk kimliğini hem de Hollanda kimliğini benimseme oranının yıllar içinde arttığını göstermektedir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç, geri dönme düşüncesinin cinsiyet, kuşak, eğitim ve Türkiye'ye ait hissetme ile ilişkili olduğudur. Gelecekte Türkiye'de yaşamayı tercih etme durumunun kadınlarda erkeklerden daha yüksek olduğu, üçüncü kuşağa doğru gidildikçe ve eğitim düzeyi yükseldikçe gelecekte Türkiye'de yaşama isteğinin arttığı saptanmıştır. Bu durum yeni bir yaşama başlama düşüncesi ve cesaretinin kadınlarda, üçüncü kuşakta ve eğitim düzeyi yüksek olanlarda görece olarak daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Göçmenler yaşadıkları ülkede ev satın alıp iş kursalar bile, ana vatanları ile bağları devam etmektedir. Göçmenler ülkelerini düzenli olarak ziyaret ederek, mülk alarak ya da başka yollarla yatırım yaparak ana vatanları ile ulusötesi bağlantılarını sürdürmektedirler (Schiller, Basch ve Blanc, 1995). Ulusötesi yaşam alanlarında ve ağlarında aktif olan Hollanda'daki Türklerin, Türkiye'de yaşamlarını sürdürecekleri meslek ve gelirlerinin onların iki ülkede ulusötesi yaşam biçimlerine yeterli koşulları sağladığı durumlarda, Türkiye'ye tersine göç durumu artmıştır.

Bu çalışma kapsamında kullanılan son veri seti 2016 yılına aittir. Türkiye’deki ekonomik, siyasal değişim düşünüldüğünde özellikle Covid-19 sonrası ekonomik krizle birlikte geri dönme düşüncesinde değişim olabileceği, bu nedenle son dönemdeki düşünceleri ortaya koymak için yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Son yıllarda Türkiye’ye geri dönüş konusunda fikir verecek çalışmalardan olan Güvenç (2024)’in Almanya’daki ikinci ve üçüncü kuşak eğitim düzeyi yüksek gençler ile yaptığı çalışmanın bulguları, gençlerin Türkiye’de yeterli ekonomik koşullar olursa geri dönmeyi düşünebilecekleri yönündedir. Özellikle genç ve yüksek eğitim düzeyine sahip profesyonel gençlerin Türkiye’ye dönmeleri konusundaki devlet teşvikleri bu konuda önemli bir adımdır ancak yeterli değildir. Yaşam koşulları ve alınan ücretin Avrupa’daki yaşam koşulları ile kıyaslandığında oldukça düşük olması, gençler arasında bu teşviklerin daha fazla değerlendirilmesi önünde bir engel oluşturmaktadır. Bütün bu nedenlerle de Şahin Kütük (2021)’ün ifade ettiği üzere Avrupa’daki Türk gençleri Türkiye’ye dönseler de bu bir kesin dönüş olmayacaktır.

Hollanda’daki son dönem gelişmelerden biri ise, 2006 yılında uygulamaya konulan uyum sınavının Türkler için 2021’de yeniden gündeme gelmesidir. Hollanda’ya AB dışındaki ülkelerden yerleşmek için gelenlere veya Hollanda’da 90 günden fazla kalacak olan kişilere 2006 yılından itibaren uygulanmaya başlanan dil ve kültürel yeterlilik uyum sınavı ilk önce Türkler için de uygulanmış ancak daha sonra 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşması’na ters düştüğü gerekçesiyle Türk vatandaşları 2011 yılı itibarıyla bu sınavdan muaf tutulmuşlardır. 1 Aralık 2020 tarihinde Hollanda Senatosu’nun, “Türkiye’den gelen göçmenlerin Hollanda’ya yeterince uyum sağlayamadığı gerekçesiyle zorunlu uyum yasasının 2021 yılından itibaren Türk vatandaşları için de uygulanacağı”na ilişkin aldığı karar neticesinde, 1 Ocak 2022 tarihinde (kararın 1 yıl ertelenmesi nedeniyle) tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yasa gereğince, 1 Ocak 2022’den itibaren Türkiye’den Hollanda’ya uzun vadeli gitmek isteyenler (muaf tutulan kişiler arasında yer almıyorsa) ile Hollanda’da ailesiyle birlikte yaşamak isteyen Türk uyruklu kişilerin öncelikle Hollanda dili ve kültürüne ilişkin belli bir birikim sağlayarak Türkiye’de uyum ve dil sınavına girmeleri gerekmektedir. Bu sınavı geçememeleri durumunda Hollanda’ya gidemeyeceklerdir (*Avrupa’da.*, 28.12.2021). Bu durum Hollanda’daki Türkler arasında tepkiye neden olmuştur. Bunun gibi uygulamalar ve aşırı sağcı partinin ilk sırada yer alması gibi durumlar tersine göç düşüncesi üzerinde etkili olabilir. Ancak yaşanan bu süreçler tersine göç düşüncesinde etkili olabileceği gibi tam tersine kazanılan hakların savunusu bağlamında Hollanda’da kalma ve mücadele etme düşüncesini de pekiştirebilir. Bu nedenle geri dönüş konusunda yapılacak yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak Hollanda’da yaşayan Türklerin geri dönüşe ilişkin düşüncelerini her zaman eyleme dökemeseler de niyet olarak Türkiye’de yaşamaya olumlu

baktıkları tespit edilmiştir. Bu hem Türk kimliği hem de Türkiye'ye ait hissetme ile ilişkilidir. Aradan geçen altmış yıldan fazla bir süre olmasına rağmen ana vatan ile olan bağların ve aslı kimliğin devamının sağlanmış olması son derece önemlidir. Göç çalışmalarında sıkça rastlanılan üçüncü kuşak sonrası asimile olma, ana vatanla olan bağların kesilmesi ve aslı kimlik ve aidiyetin zayıflaması durumunun Hollanda Türkleri arasında düşük olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu durum özellikle iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesi ve Avrupa'da bir Türk lobisi oluşumu açısından son derece önemlidir. Eğer diaspora yeni diaspora anlamında kullanılacaksa, o zaman bu veriler Avrupa'da bir Türk diasporası oluşumunun mümkün olduğunu göstermektedir. Hollanda'da Türk diasporasının güçlenmesi için geliştirilecek politikalarda, Hollanda'da sayı ve nitelik açısından son derece güçlü olan Türklerin hem Hollanda'daki kendi konumlarının iyileştirilmesi hem de Türkiye'nin diasporik temsilini birlikte içeren yeni çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

Son söz olarak, Hollanda'daki Türkler için yapılacak ya da onların dahil edileceği politikalarda sadece Türkiye'den bir bakış değil, onlar için ikinci vatan olan Hollanda'daki yaşamlarını ve konumlarını da dikkate alan söylem ve uygulamalar geliştirilmesi, onların Hollanda'daki statülerinin daha da güçlenmesini sağlayacaktır. Çünkü Hollanda'daki Türkler iki ülkede yaşamı ve aidiyeti olan ulusötesi topluluk haline gelmiştir. Bu nedenle de aileleri ve sosyal ilişkileri ile iki ülkede yaşam alanı olan Hollanda'daki Türklerin geri dönüşünde, sadece Türkiye'de yaşamlarını devam ettirmelerini beklemek, zamanın gerçekleri ile uyuşmamaktadır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniv. Yay.
- Abadan-Unat, N., Keleş, R., Penninx, R., Van Renselaar, H., Van Velzen, L., Yenisey, L. (1975). *Göç ve Gelişme- Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBF İskan ve Şehircilik Enstitüsü Yay.
- Avcı, G. (2008). Comparing Integration Policies and Outcomes: Turks in the Netherlands and Germany. R. Erzan ve K. Kirişçi (Ed.), *Turkish Immigrants in the European Union: Determinants of Immigration and Integration* içinde (ss. 63-80). New York: Routledge.
- Avrupa'da., (28.12.2021). 25.06.2024 tarihinde <https://avrupada.nl/hollanda-zorunlu-uyum-sinavi-ve-merak-edilen-sorulara-cevaplar-2022/> adresinden erişilmiştir.
- Carling, J. ve Pettersen, S. V. (2014). Return Migration Intentions in the Integration-Transnationalizm Matrix. *International Migration*, 52(6),13-29.
- Cassarino, J. (2004). Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited. *International Journal on Multicultural Societies*, 6(2), 253-279.

- De Haas, H. ve Fokkema, T. (2011). The Effects of Integration and Transnational Ties on International Return Migration Intentions. *Demographic Research*, 25, 755-782.
- Diehl, C. ve Liebau, E. (2014). *Turning Back to Turkey—or Turning the Back to Germany? Remigration Intentions and Behavior of Turkish Immigrants in Germany Between 1984 and 2011. SOEP Papers on Multidisciplinary Panel Data Research*, 637.
- Durugönül, E. (2013). Turkish Return Migration from Europe. *European Review*, 21(3), 412-421.
- Ersanilli, E. (2010). *Comparing Integration: Host Culture Adoption and Ethnic Retention among Turkish Immigrants and their Descendents in France, Germany and the Netherlands*. Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Ersanilli, E. F. (2014). *Country profile The Netherlands*. Institute for Migration Research and Intercultural Studies (IMIS) of the University of Osnabrück, Germany.
- Fokkema, T. (2011). ‘Return’ Migration Intentions Among Second-Generation Turks in Europe: The Effect of Integration and Transnationalism in a Cross-National Perspective. *Journal of Mediterranean Studies*, 20(2), 365-388.
- Gülsün, İ. (1974). *Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler*. No. 111. Ankara: İİBK Yay.
- Kaya, A. (2014). *Farklılıkların Birlikteliği, Türkiye ve Avrupa’da Birarada Yaşama Tartışmaları*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Lietaert, I., Derluyn, I. ve Broekaert, E. (2013). Returnees’ Perspectives on Their Remigration Processes. *International Migration*, 52(5), 144-158.
- Marcu, S. (2011). Romanian Migration to the Community of Madrid (Spain): Patterns of Mobility and Return, *International Journal of Population Research*, Volume 2011, 1-13. Doi:10.1155/2011/258646. 26.08.2015 tarihinde <http://www.hindawi.com/journals/ijpr/2011/258646/abs/> adresinden erişildi.
- Şahin, B. (2010). *Almanya’daki Türkler ‘Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci’*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Şahin Kütük, B. (2016). Hollanda’da Yaşayan Türklerin Geri Dönüş Konusundaki Niyetleri. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33(1), 113-124.
- Şahin Kütük, B. (2017). Hollanda’ya Gerçekleştirilen Türk Göçü ve Ulusötesi Faaliyetler. *Sosyoloji Konferansları*, 55(1), 85-106.
- Şahin Kütük, B. (2021). Almanya ve Hollanda’daki Türklerin Geri Dönüş Niyetleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi*, 1(1), 10-29.
- Wessendorf, S. (2007). Roots Migrants’: Transnationalism and ‘Return’ among Second-Generation Italians in Switzerland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(7), 1083-1102.
- Yaman Kahveci, G. (2018). *Hollanda’da Yaşayan Türklerin Ev Sahibi Toplumla Sosyo-Kültürel Temaslarının Kültürel Aktarım Sürecine Etkileri (Doktora Tezi)*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.